

УДК 34:347.82 (477) (045)

Ю. А. Задорожний, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Юридичного інституту «Інститут повітряного і космічного права»
Національного авіаційного університету

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПОВІТРЯНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Юридичний інститут «Інститут повітряного і космічного права» НАУ

У статті досліджується вплив принципів права на формування галузі повітряного права України, що, на думку автора, дозволить глибше зрозуміти діалектику розвитку права та визначити орієнтири для розробки нових законодавчих актів.

Ключові слова: принципи права, галузь повітряного права України, діалектика розвитку права, правові елементи.

Вдосконалення нормативної бази повітряного права України, а також її прагнення увійти повноправним членом до Європейського Союзу зумовлюють потребу приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів. Актуальність обраної теми безпосередньо випливає із сучасного стану та напрямків формування галузі повітряного права України, що зумовлює доцільність вивчення проблеми використання принципів права, як важливого чинника в розробці норм та інститутів відповідної галузі права.

Дослідження процесу становлення вітчизняного повітряного права на основі загальнотеоретичних принципів має істотне значення, оскільки опосередковує можливість теоретичного дослідження виникнення, становлення та генези повітряного права України, напрямків його розвитку. Сьогодні, власне, відбувається трансформація повітряного права України, опосередкована відтворенням європейських правових досягнень.

За період незалежності України науковий доробок вітчизняних учених у контексті дослідження принципів права збагатився новими ідеями та теоріями, які сформувалися як під впливом сучасного розвитку права, так і в результаті переосмислення тих теоретичних здобутків, які викристалізувалися упродовж багатьох століть. Принципи формують правове мислення та правову культуру в суспільстві, а відтак спрямовують розвиток правових відносин у певних векторах. Якісні характеристики останніх залежать від рівня розвитку самого суспільства та його здатності не лише ге-

нерувати, а й сприймати нові правові ідеї та положення.

Важливим базовим підґрунтям, що забезпечує успішне функціонування будь-якої галузі права, є її принципи. Зауважимо, що різні загальнотеоретичні аспекти поняття та розуміння принципів у формуванні нормативної бази системи права України досліджували в своїх наукових працях такі теоретики вітчизняної правової науки: С. С. Алексєєв, А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, М. В. Кравчук, П. М. Оніщенко, Ю. А. Тихомиров та ін. Разом з тим, вчені-правники зосередили свою увагу на змістовному наповненні та розумінні сучасних принципів права, а проблема впливу принципів на формування норм та інститутів конкретних галузей права України залишилася поза їхньою увагою.

Відтак мета даної статті полягає в дослідженні впливу принципів права на формування галузі повітряного права України, що дозволить глибше зрозуміти діалектику розвитку права, шляхи його удосконалення, дасть можливість усвідомити значимість стійкості у збереженні правових елементів, укорінених у системі права України.

На основі принципів здійснювалося розмежування сфер впливу між різними галузями права та визначається їхня юрисдикція. За допомогою загальних принципів права стало можливим, на думку Г. Бермана, здійснити перевірку правової форми і довести її справедливості шляхом демонстрації її органічної єдності з поняттями системи в цілому [1, с. 133]. Потреба правового вирішення конкретних

життєвих ситуацій в галузі цивільної авіації вимагає від законодавця розробки та прийняття чітких і зрозумілих нормативно-правових принципів, системоутворюючою базою для яких повинні слугувати загальні та спеціальні принципи права.

До загальноюридичних принципів належать принципи: законності, гласності, демократичності, гуманізму, науковості. Спеціальні принципи правового регулювання властиві відносинам у галузі повітряного права, оскільки суттєво відрізняють її від інших галузей права. Загалом принципи становлять єдину послідовно правову систему, де не виконання одного принципу тягне порушення іншого.

Сформулювати вичерпний перелік загальноюридичних принципів важко, через відсутність їхньої чіткої розмежованості та стабільності змісту, проте таке виокремлення є необхідним та об'єктивним з огляду на важливість пошуку оптимальної моделі правового регулювання відносин у сфері цивільної авіації.

Змістове наповнення нормативно-правових актів має здійснюватися на основі загально-визначених принципів права, що відповідають рівню правової культури та правосвідомості членів соціуму.

Так, основними принципами права, на переконання А. М. Колодія, є: верховенство права та верховенство закону; забезпечення внутрішньої збалансованості правової системи та її інтеграція і диференціація на відповідні елементи; узгодженість елементів у системі і структурі права; юридична рівність перед законом і судом; свобода дій у рамках закону, передбачення законом можливості творчої самодіяльності суб'єктів права; відповідність між скоєним правопорушенням і юридичною відповідальністю; неприпустимість повторного покарання за одне і те саме правопорушення [2, с. 28-40].

У загальнотеоретичній правовій науці принцип верховенства права є фундаментальним. Змістове його навантаження виражається не лише інституціональною об'єктивізацією права, а й як форма рівного і справедливого виміру свободи, що відображається у принципах правосвідомості, які забезпечують саморегулювання суспільних відносин. Змістовно близьким до сучасного розуміння принципу верховенства права є твердження давньоримського юриста Ульпіана про право, як мистецтво добра та справедливості, призначене для забезпечення правосуддя, що відрізняє дозволене від

недозволеного, справедливе від несправедливого [3, с. 83].

Важливим принципом повітряного права є верховенство закону. Як слушно зауважує Ю. О. Тихомиров, це – стабільний принцип континентальної правової сім'ї [4, с. 119]. Він означає, що «закон має вищу юридичну силу стосовно всіх інших нормативно-правових актів», де інші «мають відповідати законові як першоджерелу, не можуть йому суперечити» [5, с. 30]. Ще в римському праві утвердилася повага до закону, як до найважливішого регулятора суспільних відносин, що підтверджується такою сентенцією: «суворий закон, але це закон».

Беззаперечно значущість та важливість закону пояснюється виключною його роллю в процесі формування та розвитку романо-германської правової сім'ї. Справді, як в Україні, так і в інших державах даної правової сім'ї за Конституцією визнається найвищий юридичний авторитет. Відомо, що не звичай, не судовий прецедент і не будь-яке інше джерело права, крім самого закону, є тим стрижнем, навколо якого виокремлюється і функціонує континентальна система права.

Закон, на переконання Р. Давида, на сьогодні є найважливішим джерелом права в країнах романо-германської правової сім'ї [6, с. 104]. Зауважимо, що таке твердження є правильним за умови визначення провідного джерела права даної правової сім'ї швидше на сучасному етапі її розвитку, ніж у період її становлення та подальшого формування.

Законність, на думку В. К. Колпакова, це специфічний державно-правовий режим, за допомогою якого забезпечується загальнообов'язковість юридичних норм [7, с. 166]. Мета законності полягає «у створенні умов, що сприяють відповідності поведінки суб'єктів зразкам, визначеним у правових принципах» [8, с. 275]. Відповідно до цього принципу, регламентація правовідносин у галузі повітряного права здійснюється виключно на основі та в межах чинного законодавства України, оскільки держава забезпечує реалізацію даного принципу шляхом юридичних гарантій.

Практична стороною принципу законності полягає в дотриманні норм Конституції, законів та підзаконних правових актів України суб'єктами відносин у сфері цивільної авіації. Цей принцип є універсальним, оскільки в правовій державі існує єдине підґрунтя для регулювання відносин у різних галузях права, і цим підґрунтям є закон. Аналіз дослідження прин-

цину законності дає можливість зробити такі висновки:

1) принцип законності є фактором суворого додержання та реалізації правових норм усіма суб'єктами правовідносин, у тому числі і учасниками відносин у сфері цивільної авіації;

2) регламентація відносин у сфері повітряного простору відбувається в чіткій відновідності як з чинним законодавством України, так і міжнародними нормами права;

3) даний принцип забезпечує правову стабільність та системність нормативного регулювання вищезгаданих відносин;

4) принцип забезпечує якість нормативно-правових актів, які регулюють цей вид суспільних відносин, запобігає їх суперечності та автономності.

Принцип узгодженості елементів у системі і структурі повітряного права є одним з найхарактерніших для системи права країн романо-германської правової сім'ї. Юристи країн Західної Європи, починаючи з XI-XII ст., опрацьовували право в університетах за допомогою нових наукових методів і досягли при цьому високого рівня узагальнення та абстракції правових норм і принципів, що забезпечило можливість формування права та розміщення його елементів за чіткою системою та структурою.

Принцип юридичної рівності перед законом відіграв важливу роль у повітряному праві. Свобода дій у рамках закону та передбачення ним творчої самобутності суб'єктів права забезпечувалось у Римській державі переважно на основі принципів приватного права, що гарантувало її громадянам як можливість вільного розпорядження майном, так і свободу комерційної діяльності під захистом закону. Відповідний принцип у країнах Західної Європи утверджується одночасно з розвитком буржуазних відносин і виражається через правове положення: дозволено все, що прямо не заборонено законом.

На важливість принципів для системи права вказує Г. Гаррідо, який стверджує: «...принципи по-прежньому сохрощаються в кодексах и действують и в юриспруденции и в доктрине» [9, с. 130]. На нашу думку, в перспективі роль принципів, запозичених або створених на основі європейського права, зростатиме у зв'язку з формуванням спільного повітряного загальноєвропейського правового простору.

Якщо загальні принципи права проявляються у кількох галузях права, то спеціальні є властивими для конкретної галузі права. Так,

інтеграційною основою повітряного права України, як цілісної системи, є системоутворюючі принципи, що формують правовий статус повітряного простору як суверенної території української держави. Для галузі повітряного права притаманні такі спеціальні принципи: принцип суверенітету держави на повітряний простір над її територією; принцип дозвільного порядку вльоту, вильоту та польотів над суверенною територією України; принцип взаємності при наданні державами комерційних прав на використання національного повітряного простору; принцип екологічного захисту повітряного простору України, принцип пріоритету охорони життя і здоров'я людини, принцип охорони та раціонального використання атмосферного повітря, принцип «забруднювач платить», принцип платності використання повітряного простору для авіашеревезень та інші.

З огляду на вищезазначене, можна зробити такі висновки:

– принципи права, наповнені органічною раціональністю та справедливістю безвідносно їхньої приналежності до тієї чи іншої галузі права послужили базою для розробки нових законодавчих актів, стали ключовим елементом розвитку правовідносин у сфері повітряних правовідносин;

– сутнісна роль та значення принципів як відправних ідей існуючого повітряного права, що розкривають найважливіші закономірності і підвалини системи права у зв'язку з формуванням та розвитком загальноєвропейського права, зростатимуть, оскільки вони є спільними для всіх західноєвропейських держав.

Література

1. *Берман Г. Дж.* Право і революція. Формування західної традиції права. – К.: IRIS, 2001. – 652 с.
2. *Колодій А. М.* Принципи права України: Монографія. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
3. *Дигести Юстиніана* / Пер. с лат.; Отв. ред. Л. Л. Кофанов. – М.: Статут, 2002. – 584 с.
4. *Тихомиров Ю. А.* Курс сравнительного правоведения. – М.: Издательство ИОРМА, 1996. – 432 с.
5. *Законодавча діяльність: Словник термінів і понять* / За ред. акад. НАН України В. М. Литвина. – К.: Парламентське видавництво, 2004. – 344 с.
6. *Давид Рене.* Основные правовые системы современности / Пер. с фр. и вступ. ст. В. А. Тумашова. – М.: Прогресс, 1988. – 496 с.

7. *Колтаков В. К.* Адміністративне право України: Підручник. К.: Юрінком Інтер, 2001. 752 с.

8. *Теорія держави і права: Підручник / С. Л. Лисенков, А. М. Колодій, О. Д. Тихомиров, В. С. Ковальський; За ред. С. Л. Лисенкова.* К.: Юрінком Інтер, 2005. – 448 с.

9. *Гарсія Гаррідо М. Х.* Римское частное право: Казусы, иски, институты / Пер. с испан.; Отв. ред. Л. Л. Кофанов. М.: Статут, 2005. 812 с.

Ю. А. Задорожный

Теоретические основы формирования воздушного права Украины.

В статье исследуется влияние принципов права на формирование отрасли воздушного права Украины, что, по мнению автора, позволит глубже понять диалектику развития права и определит ориентиры для разработки новых законодательных актов.

In the article is explored the influence of principles of right on forming of the field of air law of Ukraine, that, in opinion of author, will allow deeper to understand dialectics of development of right and will define some frames for development of new legislative acts.